SARUNAS PAR VĒSTURI / DISCUSSING HISTORY

https://doi.org/10.22364/lviz.125.08
pp. 178–194

LATVIJAS VĒSTURES INSTITŪTA ŽURNĀLS

1 (125) 2026

VIDUSLAIKU KLĀTESAMĪBA. AKADĒMISKA SARUNA PAR VĒSTURES RAKSTĪŠANU, VIDUSLAIKIEM UN VĒSTURES RAKSTĪŠANU VIDUSLAIKOS

Edgars Engīzers, Ilgvars Misāns

Lielu lomu vēstures teorijas un filozofijas attīstībā ir spēlējuši medievisti. Sevišķi tas būtu sakāms par franču medievistiem, kuri bija saistīti ar Annāļu skolu – Žaku Legofu (*Jacques Le Goff*), Marku Bloku (*Marc Bloch*) un Žoržu Dibī (*Georges Duby*). Tādēļ šoreiz uz sarunu ir aicināts profesors Ilgvars Misāns, kurš cita starpā daudzus Latvijā ir aizrāvis arī ar Annāļu skolas idejām. Profesora darbs universitātē ir bijis ļoti ražens, tostarp apmācot un izaudzinot daudzus vēsturniekus un ilgu laiku uzturot Latvijas medievistikas kontinuitātes procesus, kuros spilgti izpaudās mūsu vēstures apzināšanās kopīgajā Eiropas un Baltijas jūras reģiona pagātnē. Šī pieredze dod viņam iespēju paraudzīties plašāk uz vēstures zinātnes attīstību Latvijā, kas ir šo sarunu cikla galvenais fokuss.

Vēsture un vēsturnieki

Edgars Engīzers: Jau tālajā 2012. gadā iznākušajā krājumā *Klio Latvijā*[1] Jūs lasītājus iepazīstinājāt ar virkni vēstures rakstīšanas teorētiskajiem problēmjautājumiem. Tādēļ atļaujiet šodien sarunu vadīt ne tikai par viduslaikiem, kad

1 Ilgvars Misāns (2012). *Klio Latvijā: raksti par historiogrāfijas problēmām*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds (Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes raksti. Vēsture, 2).

arī, protams, rakstīja vēsturi, bet arī par Jūsu domām par vēstures rakstīšanu kopumā. Taču vispirms, lūdzu, iepazīstiniet ar sevi.

Ilgvars Misāns: Jūs jau minējāt būtiskāko vārdu. Tie ir viduslaiki. Viduslaiki ir mana lielā mīlestība un kaislība. Pēc Latvijas Valsts universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes absolvēšanas 1978. gadā vienu gadu nostrādāju par skolotāju Rīgas 2. vidusskolā. Pēc tam man radās iespēja nonākt LVU Vēstures un filozofijas fakultātes Seno un viduslaiku vēstures katedrā. Sāku strādāt pie promocijas darba par tēmu *Pilsētu ekonomiskā politika Livonijas landtāgos 15. gadsimtā un 16. gadsimta pirmajā pusē*. Deviņdesmitajos gados pavērās iespējas iekļauties starptautiskajā vēstures izpētes apritē, nonākt ārzemju pētniecības centros. Man izdevās iegūt Aleksandra fon Humbolta stipendiju zinātniskajam darbam Vācijā, kas ļāva no 1994. līdz 1996. gadam pavadīt pusotru gadu Minsteres Universitātes Salīdzinošās pilsētu vēstures izpētes institūtā. Kā pilsētu vēsturniekam ar iestrādēm tolaik jau vairāk nekā desmit gadu garumā man tā bija ārkārtīgi svētīga pieredze. Pēc tam atgriezos Latvijā un turpināju darbu universitātē. 2002. gadā tiku ievēlēts par profesoru un šajā amatā nostrādāju līdz 2020. gadam.

E. E.: Kas ir Jūsu skolotāji? Vai varat nosaukt kādus Latvijas un ārzemju vēsturniekus, kurus par tādiem uzskatāt?

I. M.: Tādi ir vairāki, un katrs no viņiem mani ir ietekmējis citādā veidā un pavēris ceļu uz dažādām pasaulēm. Man bija gods rakstīt promocijas darbu autoritatīvā viduslaiku vēsturnieka Teodora Zeida (1912–1994) vadībā. Viņš padomju laikā, piemērojoties apstākļiem, cik iespējams, turpināja latviešu nacionālās vēstures rakstīšanas tradīcijas. Izteikti nacionāli akcentētais skatījums uz pagātni mani gan nekad nav speciāli interesējis, taču no Teodora Zeida es mācījos pamatīgumu darbā ar avotiem, viņa vadībā apguvu tradicionālo medievista darba instrumentāriju.

Spēcīgu iespaidu uz mani atstāja sastapšanās un akadēmiskā draudzība ar tikai dažus gadus par mani vecāko Jiri Kivimē (*Jüri Kivimäe)* – pilnībā rietumnieciski orientētu vēsturnieku Igaunijā ar teicamām valodu un avotu zināšanām. Viņš piedāvāja svaigu, modernu skatījumu uz viduslaiku Livonijas vēsturi, kas balstījās uz jaunāko Rietumu historiogrāfiju un pētniecības metodēm. Kivimē Igaunijā netrūka arī domubiedru, ap viņu veidojās īpaša vide, kādas Latvijā nebija. Kad likās, ka ideju sāk pietrūkt, es reizi divos gados braucu uz Tallinu un ik pa nedēļai dzīvoju pie igauņiem (laiks pagāja intensīvās profesionālās sarunās), līdz jutu, ka akumulators atkal ir piepildīts.

Hamburgas Universitātes profesors Norberts Angermans (*Norbert Angermann*) bija viens no pirmajiem Rietumu zinātniekiem, kurš, tiklīdz apstākļi to atļāva, sāka regulāri apmeklēt Latviju. Viņš bija viens no tiem vēsturniekiem, kurš palīdzēja izvest viduslaiku Livonijas pētniecību no lokālas šaurības un tās

vēsturi traktēja kā Eiropas, pirmām kārtām Baltijas jūras reģiona vēstures daļu. Angermana darbi man palīdzēja labāk saprast pilsētu lomu viduslaiku Livonijas vēsturē un ietekmēja manas pētniecības virzienu.

Nevaru nepieminēt savu skolotāju Minsteres Universitātē Pēteri Johaneku (*Peter Johanek*). Sadarbība ar viņu ļāva dziļāk saprast, kā viduslaiku vēsture tolaik tika pētīta Vācijā un citviet Eiropā, kāda nozīme zinātnē ir salīdzinājumam un kādas iespējas pētniekam paver starpdisciplinārā pieeja. Salīdzinošās pilsētu vēstures izpētes institūtā bija ne tikai vēsturnieki – varēju novērot, kā praksē notiek sadarbība starp dažādu zinātnes jomu pārstāvjiem.

Pateicību parādā esmu arī savai katedras vadītājai Latvijas Universitātē Aleksandrai Rolovai (1920–2020), no kuras mācījos skatīt viduslaiku vēstures procesus Eiropas kopsakarībās un kura daudz darīja, lai vēlīnajā padomju periodā Rīgā būtu iespējams klausīties un satikt vadošos medievistus no mums tolaik pieejamajiem galvenajiem zinātnes centriem Maskavā un Ļeņingradā.

E. E.: Man pašam par vēstures zinātni savulaik daudz dziļāku skatu pavēra Marka Bloka darba *Vēstures apoloģija jeb vēsturnieka amats* tulkojums, kas pat 2010. gadā, kad tas iznāca, bija ļoti atsvaidzinošs un nebūt nelikās novecojis. Arī Jūs darbā ar studentiem pievērsāt diezgan lielu uzmanību Annāļu skolai. Vai, balstoties tajā ideju attīstībā, kurai Jūs pats esat gājis cauri, Jūs varētu sevi definēt šādas akadēmiskas tradīcijas vai skolas ietvaros?

I. M.: Tradīcijām vēstures rakstīšanā vēl arvien ir nozīme un visai liela. Tās pieņemt vai noraidīt ir akadēmiskās socializācijas jautājums. Saskarsme ar vācu historiogrāfiju un laiks, ko pavadīju Vācijā, mani ir pietuvinājis vācu akadēmiskajai tradīcijai. To atšķir specifisks materiāla pasniegšanas veids. Reizēm vācu vēsturnieki mēdz aizrauties ar ļoti apjomīgām atsaucēm, plašiem komentāriem, norādēm uz dažādiem viedokļiem, atšķirīgām interpretācijām un blakuslīnijām parindēs. Kādam tas var likties garlaicīgi, man nē, man patīk. Kopumā Latvijas historiogrāfijā ilgstoši dominēja kopš 19./20. gadsimta sākuma mantotās klasiskās vācu un krievu tradīcijas – pozitīvismā balstīts stāsts ar lielu pietāti pret faktiem. Pēdējā laikā medievistikā gan pieaug anglosakšu tradīcijas ietekme, lielāku nozīmi pievēršot pētnieka argumentācijai, un teksts mēdz būt vieglāks un esejai tuvāks.

Vēsture viduslaikos

E. E.: Kāpēc cilvēkiem vispār ir vērts pievērsties viduslaiku vēsturei?
I. M.: Kopumā vēsture kalpo kā atskaites punkts, lai varētu saprast un skaidrot mūsdienu realitāti. No šāda viedokļa raugoties, svarīgi ir visi vēstures periodi.

Grūti iedomāties racionālus argumentus, kādēļ ar vienu vēstures periodu būtu jānodarbojas vairāk, ar citu mazāk – visi laikmeti ir pelnījuši uzmanību.

Ikdienā daudzi neapzinās, ka tieši viduslaikos izveidojās mūsdienu Rietumu civilizācijas pamati, ko pirmām kārtām raksturo kultūras, valodu, dzīvesveida un celtniecības formu daudzveidība. Pilsētu un ciemu tīkls, satiksmes ceļi, kas tos savieno, lielā mērā ir radušies viduslaikos. Viduslaikos radās pirmās universitātes. Uzskaitījumu varētu turpināt – viduslaikos radās bankas, korporatīvās struktūras, parlamentārās pārstāvniecības aizsākumi, kas sākotnēji bikli, bet tomēr sāka ierobežot autoritāru varu. Jāmin arī reliģija, Baznīca un cilvēka attiecības ar Dievu, laicīgā un sakrālā komponenta sintēze – šai ziņā viduslaiki piedāvā pieredzi 1000 gadu garumā.

Visbeidzot vienotības jautājums. Eiropa arī mūsdienās meklē vienojošo pamatu, ar to neiet viegli. Viduslaikos latīņu kristīgā Eiropa bija patiešām vienota – nevis politiski, bet reliģiskā ziņā ar pāvestu priekšgalā. Tās vienotības formula bija balstīta kristietībā, saglabājot teritorijā no Īrijas līdz Sicīlijai un tālāk līdz Livonijai un Somijai lielu kultūras daudzveidību.

E. E.: Runājot par viduslaiku vēsturi… viduslaikos arī rakstīja vēsturi. Līdz mums ir saglabājušās viduslaiku hronikas, kuras pēc savas būtības arī ir vēstures naratīvs. Vai uz hroniku vispār var raudzīties kā uz historiogrāfisku darbu? Kādi vispār bija vēstures rakstīšanas mērķi viduslaikos?

I. M.: Viduslaiku vēsturnieks – hronists vēstures procesu uztvēra duāli. Viņš to saprata tā, ka, no vienas puses, notikumu pamatā ir tā vai cita cilvēku darbība. Taču, no otras puses, viņu pieņemtie lēmumi un rīcība nav vienīgie, kas ietekmē vēstures gaitu, jo viduslaikos valdīja pārliecība, ka aiz visa notiekošā stāv Dievs. Tas, kas notiek ar cilvēkiem, ir dievišķās providences izpausme. Viduslaiku hroniku nevar lasīt, abstrahējoties no teoloģiskās dimensijas. Viduslaiku vēsturniekam – hronistam vēsture bija sakrāla. Līdz ar to vēstures notikumi tika skaidroti ne tikai ar cilvēka darbību, bet arī ar Dieva gribu. Viduslaikos vēsture netika sistemātiski pētīta, bet gan interpretēta veidā, kas apstiprināja dievišķo providenci. Tik vienkārši – cilvēku darbi ir Dieva darbi.

Tādējādi, atbildot uz jautājumu par vēstures rakstīšanas mērķi, tas bija divējāds. No vienas puses – transcendentāls – attēlot un mēģināt izzināt Dieva gribu. No otras puses, hronikas nevar uzskatīt tikai par tīri sakrāliem tekstiem. Tām bija arī profāns (laicīgs) raksturs, jo līdztekus dievišķajam aspektam vēstures rakstīšanai viduslaikos bija arī praktiska funkcija – fiksēt un darīt zināmu pagājušo, padarīt laikabiedriem pagātni par tagadnes sastāvdaļu. Pagātne viduslaikos, šķiet, netika uztverta kā pagātne, kā notikušais pats par sevi, bet pirmām kārtām kā tagadnes sākums.

E. E.: No vienas puses, pagātne kā tagadnes sastāvdaļa jau nekur nav pazudusi, no otras – esam nonākuši trīsdaļīgā laika koncepcijas ietvarā, kas mums ir labi saprotams un kur tomēr ir ļoti stingrs nošķirums starp šiem laika stāvokļiem. Kā viduslaikos uztvēra laiku?

I. M.: Šai ziņā jārunā par diviem uztveres un izpratnes līmeņiem – teoloģiski filozofisko un praktisko. Viduslaikos valdīja pārliecība, ka visa pasaule un viss, kas tajā ir, arī laiks, ir Dieva radīts un Dieva dots – tas nāk no Dieva un ved pie Dieva. Dievs ir radījis pasauli, un laiks pastāvēs līdz pasaules galam. Laiks neapturami, taisnā līnijā virzās pretī pasaules galam, Pastarajai tiesai. Viduslaiku domātājiem bija skaidrs, no kurienes cilvēce ir radusies un kurp tā dodas – pretī Dievam. Filozofiski teoloģiskajā līmenī laikam bija ļoti konkrēts ietvars – no pasaules radīšanas līdz Pastarajai tiesai.

Taču ikdienas cilvēkam par visām šīm gudrajām domām nebija ne jausmas. Absolūtais vairākums bija zemnieki. Svarīgs bija personīgi piedzīvotais laiks, doma, ka laiks turpina "plūst" arī tad, kad cilvēks guļ, zemniekam bija sveša. Viņa attiecībās ar laiku galvenais bija praktiskais aspekts – vai laikā iesēs labību, laikā novāks ražu un kā laikā pabarot lopus. Citiem vārdiem, viņa dzīves ritmu noteica nevis normēts, izmērīts laiks, bet dabas laiks. Cik kurā brīdī ir pulkstenis, zemniekiem nebija svarīgi. Parasti rīkojās kā antīkajā pasaulē – diennakti dalīja mehāniski uz pusēm – puse diena (dienasgaisma), puse nakts (tumsa). Attiecīgi vasarā diena sanāk garāka, ziemā īsāka, un otrādi, atkarībā no saules stāvokļa. Dienas iedalīja pēc saules – saullēkts, pusdienlaiks, saulriets.

Sākot ar 11.–12. gadsimtu, kad sabiedrība sadalījās kārtās, tas mainījās. Dižciltīgie norobežojās no ciema kopienas un sāka dzīvot pilīs. Vienlaikus uzplauka pilsētas kā īpašas kopienas. Tām bija citāds dzīves ritms un citāda veida darbi nekā laukos. Tur veidojās arī citāda attieksme pret laiku nekā lauku iedzīvotājiem.

Pāreja no teoloģiskā laika uz tehnoloģisko laiku kļuva iespējama arī tādēļ, ka 13. gadsimta beigās tika izgudrots mehāniskais pulkstenis ar atsvariem, kas ļāva dienu precīzi iedalīt 24 stundās. Vienīgi bija jāpanāk, lai jauno, regulētā laika izpratni visi pieņemtu un pēc tās vadītos. Citiem vārdiem, lai cilvēki būtu gatavi atzīt, ka laiks nav Dieva dots, bet cilvēks pats to var regulēt. 14. gadsimta gaitā daudzviet baznīcās un rātsnamos uzstādīja mehāniskos pulksteņus, kas savienoti ar zvanu sita katru stundu un kļuva par laika mērīšanas pamatvienību. Šāda pulksteņa laiks bija pieejams visai pilsētai, un tās iedzīvotāji varēja sākt dzīvot pēc pulksteņa. Arī pilīs un atsevišķu bagātnieku istabās pilsētās parādījās pārnēsājami mehāniskie pulksteņi. Dzīve pēc pulksteņa bija liels solis progresa virzienā, un tas bija arī viens no priekšnosacījumiem dabaszinātņu attīstībai.

Līdz ar laika standartizāciju tas pārstāja būt sakrāls un Baznīcas uzraudzīts. Pilsētai bija citāds laika ritms nekā laukiem. Arī Žaks Legofs (1924–2014) rakstīja par konfliktu starp Baznīcas laiku un tirgotāju laiku, kuru viņš raksturoja kā vienu no lielākajiem konfliktiem viduslaiku intelektuālajā vēsturē. 13.–14. gadsimtā viena otrai līdzās pastāvēja abas laika izpratnes.

Cilvēki viduslaikos

E. E.: Cik labi mēs kā sabiedrība vispār zinām viduslaiku vēsturi? Politisko karti jā, bet tā dziļāk?

I. M.: Man ir grūti atbildēt par visiem. Taču nav noslēpums, ka izpratne par šo vēstures periodu mēdz būt virspusēja un reizēm arī aplama. Par mūsdienu cilvēku attieksmi pret viduslaikiem samērā daudz tiek rakstīts ārzemēs. Vispirms jāatgādina, ka runa ir par 1000 gadu ilgu vēstures posmu. Ja salīdzina tehnoloģijas, dzīvesveidu, izglītības un dzīves līmeni 6., 11. un 15. gadsimtā, progress un atšķirības ir acīmredzamas. Neesmu pārliecināts, ka mūsdienu sabiedrība vienmēr to apzinās – šķiet, ka lielākoties viduslaiki tiek uztverti kā viengabalains laikmets bez dinamikas.

Jāatceras arī, ka viduslaikos notiekošo nedrīkst vērtēt no mūsdienu morāles viedokļa, piemēram, bērna pārdošanu verdzībā. Bet ja tas bija vienīgais veids, lai nepieļautu, ka bērns nomirst badā? Tāpat nedrīkstētu mūsdienās pašsaprotamas parādības un ieradumus kļūdaini piedēvēt viduslaikiem. Minēšu vēl kādu piemēru. Mēs atšķiramies no mūsu senčiem ar to, ka zinām, kāds ir mūsu izskats. Agro viduslaiku cilvēki to nezināja, jo viņiem nebija spoguļu. Senajiem romiešiem bija nelieli stikla spoguļi, un romiešu sievietes tos izmantoja, kopjot seju. Taču agrajos viduslaikos daudzi romiešu sasniegumi tika aizlaisti postā, tai skaitā arī spoguļi. Spoguļošanās peļķē vai ezerā tos nevarēja pilnvērtīgi aizstāt. 12. gadsimta Eiropā sāka parādīties metāla spoguļi, taču tie sākotnēji bija ļoti dārgi un parastajiem cilvēkiem nepieejami. Pēc 1300. gada Itālijā atkal sāka izgatavot stikla spoguļus, un cilvēku skaits, kuri varēja sevi apskatīt, krietni pieauga. Pirms tam sieviete, ja vien nedzīvoja ļoti bagātā ģimenē, vispār nezināja, kā viņa izskatās citu cilvēku acīs. Ja viņai palaimējās sasniegt lielāku vecumu, viņa nemaz nezināja, kādas pēdas novecošana atstāja viņas sejā, un attiecīgi nelietoja arī kosmētiku, jo nebija tādas vajadzības. Kad cilvēki sāka apzināties, kā viņi izskatās, viņi sāka sevi salīdzināt ar citiem un rūpēties par savu izskatu. Tas saskan ar vēlo viduslaiku tendenci, apzinoties personas vērtību, izdalīties no grupas.

E. E.: Viduslaiku mantojuma loma – cik daudz no mums raksturīgā ir radies viduslaikos, un kāpēc tas radās?

I. M.: Galvenajos vilcienos par viduslaiku mantojuma lomu jau runāju iepriekš, mēģinot pamatot, kāpēc mūsdienās ir vērts pievērsties viduslaiku vēsturei. Nepieminēju tehnoloģiskos aspektus. Lieliski šos jautājumus ir iztirzājis britu vēsturnieks un rakstnieks Īans Mortimers (*Ian Mortimer*). Viņš retoriski vaicā: kā izskatītos 20. gadsimts bez sprāgstvielām? Iedomāsimies, ka Otrajā pasaules karā karotu ar loku, bultām, šķēpiem, arbaletiem un katapultām. Un kāda būtu mūsu dzīve, ja viss tiktu rakstīts ar roku? Mūsdienu pasaule nebūtu tāda, kāda tā ir, ja viduslaikos nebūtu izgudrots kompass, šaujampulveris un iespiedtehnika. Visas trīs lietas nāca no Ķīnas – tur iespiedtehnikas princips bija atklāts vēl tad, kad Eiropā valdīja antīkais laikmets, kompass un šaujampulveris – ap 1000. gadu. Taču tieši viduslaiku Eiropā sāka šos izgudrojumus plaši pielietot: kompasu Rietumos iepazina no 12. gadsimta, šaujampulveri – 13. gadsimta, Gūtenberga drukas spiedi ar pārvietojamiem metāla burtiem – 15. gadsimta, un rietumeiropiešu galvenā priekšrocība bija apstāklī, ka tieši latīņu kristīgajā Eiropā šiem izgudrojumiem tika rasts plašs praktisks un racionāls pielietojums. Faktiski papīrs būtu jāmin kā ceturtā lielā viduslaiku inovācija. Sākot ar 15. gadsimta otro pusi, praktiski viss tika rakstīts un drukāts uz papīra.

Tagad par jautājuma otro daļu – kāpēc viduslaikos radās inovācijas, kuru sekas ietekmē mūsdienas, jeb, nedaudz pārformulējot – kāpēc tās bija iespējamas? Mana atbilde – tāpēc, ka viduslaikos iemācījās uzkrāt zināšanas un ar tām apieties, atrast tām plašu pielietojumu. Bez pielietojuma izgudrojumam, inovācijai ir maz jēgas. Tieši viduslaikos kā nevienā citā pasaules vēstures laikmetā, pateicoties latīņu valodai, studiju viendabībai universitātēs un pirmām kārtām sholastikai, radās un izplatījās kritiskās domāšanas principi. No tās izauga jauno laiku racionālisms, tieksme visu apšaubīt, zinātniski pārbaudīt. Aizmetņi šai pieejai ir meklējami sholastikā un viduslaiku loģikā, zināšanu sakārtošanas sistēmā. Kritiskais domāšanas veids, kas ir Rietumeiropas kultūras viena no pamatiezīmēm, radās tieši viduslaikos. Tas izplatījās visur, kur bija izglītoti cilvēki – ne tikai universitātēs, arī klosteros, valdnieku un pāvesta galmos. Visam tika meklēts izskaidrojums, zinātnisks pamatojums – ticībai, pasaules izzināšanai un izpētei, sociālajām un politiskajām institūcijām. Viduslaikos, lai arī sākotnēji ļoti šaurā intelektuāļu vidē, sākās pāreja no maģiskā uz simbolisko, no abstraktā uz analītisko un paškritisko.

E. E.: Atgriežoties Livonijā – cik lielā mērā mēs varam paraudzīties uz viduslaiku vācu kultūras telpu kā tradicionāli latviskā pamatiem? Ja mēs paraugāmies uz to, kā mēs uztveram latvisko kultūru un tradīcijas, šķiet, ka ļoti liela daļa ir tapusi vai vismaz būtiski pārveidojusies un kodificējusies ciešā sasaistē ar viduslaiku kristīgajām tradīcijām. Vēlie viduslaiki ir tas laiks, kad pirmoreiz rakstos tiek minēts apzīmējums – latvieši, un pat caur folkloru līdz mums nonākušās

liecības un personvārdi lielā mērā sakrīt ar biblisko tradīciju, nevis to, kas līgumos un hronikās minēts par vietējo sabiedrību pirms Austrumbaltijas iedzīvotāju kristianizācijas.

I. M.: Ja runājam par viduslaikiem, "vācu kultūrtelpa" ir fikcija. Viduslaikos nav vienotas kultūras, kas aptvertu visu mūsdienu Vācijas teritoriju. Valodas un kultūras ziņā Livonijas elite bija piederīga telpai, kas runāja viduslejasvācu valodā, ģeogrāfiski tā ir Ziemeļvācija. Ar iedzīvotāju migrāciju no tās pie mums ienāca latīņu kristīgajai Eiropai raksturīgās dzīves formas un vērtības – arhitektūra, sadzīves priekšmeti, korporācijas, aizguvumi valodā, droši vien daudz kas arī no nemateriālās kultūras. Ieceļotāji no turienes mijiedarbībā ar autohtonajiem iedzīvotājiem radīja šo vēsturisko reģionu – Livoniju. Igauņiem ir citi akcenti, ciešāks kontakts arī ar dāņiem, zviedriem un somiem. Kas zina – varbūt tas ir viens no svarīgiem iemesliem, kādēļ viņi daudzējādā ziņā atšķiras no latviešiem.

Cik lielā mērā viduslaiku mantojumam ir sakars ar visu to, ko pieņemts uzskatīt par tradicionāli latviskā pamatiem, nav viegli atbildams jautājums. Vispirms jādefinē, kas ir tradicionāli latviskais. Pirms dažiem gadiem iznākušajā Livonijas vēstures rakstu krājumā[2] mēs mēģinājām meklēt atbildi uz jautājumu, kāda ir Livonijas nozīme un netiešā ietekme uz mūsdienu Latviju. Cita starpā tur var izlasīt, kā vācu elites grupas noteica gan Livonijā dzīvojošo cilvēku eksistences nosacījumus, gan arī viņu apziņas veidošanos.

E. E.: Cik lielā mērā kristietība noteica Livonijas viduslaiku cilvēku ikdienu, cik ticīga bija sabiedrība ārpus varas elites? Mēs taču vēl pat 17. gadsimtā redzam ļoti lielas atkāpes no tā, ko varētu definēt kā kristīgu dzīvesziņu.

I. M.: Pilsētās reliģiskā dzīve bija pārskatāma un visumā labi organizēta – ar draudžu un cunfšu, ģilžu un brālību starpniecību cilvēki bija integrēti Baznīcas dzīvē (katrai no nosauktajām struktūrām bija savi altāri). Plašos iedzīvotāju slāņos dievvārdu sludināja dominikāņi un franciskāņi, kam bija konventi lielākajās pilsētās. Klosteri Livonijā bija arī cisterciešiem. Zinām, ka laukos bija draudžu novadi ar baznīcām centrā, laukos arī kapelas, par kurām atbildēja vikāri.

Taču par Livonijas iedzīvotāju reliģisko ikdienu ir maz autentiskas informācijas, vairāk netiešas norādes. 15. gadsimta landtāga sanāksmēs un Baznīcas provinces sinodēs skan sūdzības, ka zemnieki par savu dievu uzskata Pērkonu, pielūdz dabas objektus (čūskas, kokus) un ir māņticīgi. Kā minimums zemniekiem tiek izvirzīta prasība spēt noskaitīt tēvreizi, lūgšanu Jaunavai Marijai un

2 Andris Levāns, Ilgvars Misāns, Gustavs Strenga, sast. (2019). *Viduslaiku Livonija un tās vēsturiskais mantojums*. Latvijas simtgades jubilejai veltītā konferenču cikla "Valsts pirms valsts" Otrās konferences, Latvijas Nacionālā bibliotēka, Rīga, 7.–9. decembris 2017, rakstu krājums. Rīga: Latvijas Nacionālā bibliotēka.

ticības apliecinājumu, kā arī zināt desmit baušļus un septiņus nāves grēkus. Arī dažas citas norādes liecina, ka vietējie zemnieki baznīcas noteikto normu ievērošanas ziņā nebija nekāds kristiešu paraugs. Taču uz citu Eiropas teritoriju fona Livonija nebija izņēmums, piemēram, Skandināvijā pagānu tikumi un rituāli tika novēroti līdz pat 16. gadsimtam.

E. E.: Latviešu vēstures rakstīšanas pirmsākumi sakrita ne vien ar laiku, kad Eiropā tikai veidojās mūsdienīgi zinātniski priekšstati par pasaules (Zemes) senumu, arī Visuma uzbūve, senums un dinamika bija neizzināti, bet arī ar laiku, kad nacionālisma idejas ienāca Krievijas impērijas politiskajā dienaskārtībā, ar krievu un vācu muižniecības konkurenci cara galmā un valdībā, kā arī varas centralizāciju, kas lielā mērā stimulēja antivācisku tendenču ienākšanu arī vēstures rakstīšanā un izpratnē. Arī Andreja Pumpura (1841–1902) eposs "Lāčplēsis" (1888) tika publicēts laikā, kad notika stingra visu dzīves jomu rusifikācija, kas ietekmēja arī attieksmi starp dažādām Latvijas iedzīvotāju etniskām grupām. Vai varat vairāk pastāstīt par attiecībām starp dažādām etniskām grupām Livonijā?

I. M.: 19. un 20. gadsimta mijā, kad veidojās latviešu nacionālā vēstures tradīcija, nacionālisma ideoloģija tik tiešām kļuva par vienu no latviešu historiogrāfijas stūrakmeņiem. Tās pamatā bija vēstures traktējums no latviešu tautas viedokļa, centrā liekot un izceļot tās intereses, ciešanas, cīņu pret apspiedējiem un alkas pēc brīvības. Šāds skatu punkts nonāca radikālā pretrunā ar vācbaltiešu piedāvāto vietējās vēstures traktējumu – skatījumu no valdošās elites, respektīvi, vāciešu viedokļa. Autohtonie iedzīvotāji viņu zīmētajā pagātnes ainā tikpat kā neparādījās un tika attēloti kā objekts, kam vēstures procesā bijusi pamatā pasīva loma. Tolaik aktuālās politiskās un ideoloģiskās diskusijas tika pārnestas uz vēstures traktējumu. Nacionālās vēstures koncepcija ar zināmām modifikācijām saglabājās visu 20. gadsimtu, ieskaitot padomju periodu un Atmodas laiku. Un tai netrūkst piekritēju arī patlaban.

Senākajā vēstures literatūrā tiek akcentēts antagonisms, kas viduslaikos pastāvēja starp dažādām etniskajām grupām. Pēdējos gadu desmitos piekrišanu pētnieku vidū ir iemantojusi atziņa, ka etniskās pretrunas viduslaiku Livonijā ir pārspīlētas, un ir izteiktas šaubas, vai tās vispār ir pastāvējušas. Nav pierādījumu, ka cilvēki līdz reformācijai, kad draudzes tika sadalītas pēc valodu un attiecīgi etniskā principa, skaidri apzinājās savu piederību kādam etniskam kopumam un savu etnisko identitāti, proti, ka tā viņiem būtu bijusi svarīga. Viduslejasvācu valodā runājošā elite sevi uztvēra pirmām kārtām kā privileģētu sociālu kopumu, bet autohtonie iedzīvotāji, kurus avotos sauc par *Undeutsche* – nevāciem, iespējams, pilnībā neapzinājās sevi kā latviešus, lībiešus vai igauņus. Nav izslēgts, ka pretrunām, kas pastāvēja starp lejasvācu valodā runājošo eliti un vietējiem, autohtonajiem iedzīvotājiem, pamatā bija sociāls, nevis etnisks raksturs.

E. E.: Mēs jau runājam par kārtu sabiedrību, kurā personu privilēģijas un tiesības aptver plašu sociālo spektru, turklāt autohtonos iedzīvotājus mēs varam identificēt ne tikai zemnieku, bet arī pārējo kārtu piederīgo vidū – gan klēra lokā, gan lēņa īpašnieku vidū un pilsētās.

Vēstures rakstīšana

E. E.: Reiz pazīstamais franču medievists Marks Bloks (1886–1944) iestājies par poētisma saglabāšanu zinātniskās vēstures rakstīšanā. Mēs zinām arī viduslaiku hroniku poētismu, no antīkās Grieķijas mēs zinām vēstures mūzu Klio un poētisku pieeju vēstures rakstīšanai, arī jaunajos laikos vēsture attīstījusies ciešā saiknē ar literatūras attīstību. Kur šobrīd atrodas zinātnieks? Vai viegli ir būt starp sausi zinātnisko pieeju un sabiedrības pieprasījumu pēc skaistiem un viegli saprotamiem, arī poētiskiem stāstiem? Arī Haidens Vaits (*Hayden White*, 1928–2018) runā par vēsturi kā stāstu veidošanu. Un kā ir ar subjektivitāti pašā vēsturē?

I. M.: Akadēmisku vēsturnieku, kuri prot rakstīt aizraujošā, populārā valodā plašai auditorijai, ir maz. Tas nepavisam nav viegli. Nepietiek ar akadēmiskām vēstures zināšanām un orientēšanos avotu materiālā, vajadzīgas žurnālista un rakstnieka dotības, un nav daudz vēsturnieku, kam tādas piemīt. Citās valodu telpās ir citas tradīcijas. Mēs jau runājām, ka angļu valodā ir citāda vēstures pasniegšanas maniere, piemēram, ASV savulaik bija un arvien ļoti populāras ir lieliskās Barbaras Takmenas (*Barbara W. Tuchman*, 1912–1989) grāmatas *Tālais spogulis: katastrofālais 14. gadsimts*,[3] *Muļķības gājiens: No Trojas līdz Vjetnamai*[4] u. c.

Unikāls ir Umberto Eko (*Umberto Eco*, 1932–2016) gadījums. Viņa romāni iznākuši visā pasaulē milzu metienos, viņš ir ieguvis pasaules slavu. Un viņa skatījums lielā mērā nosaka toni, kā mūsdienās cilvēki lūkojas uz viduslaikiem. Eko teksti ir daudzslāņaini, tajos ir vairāki līmeņi, jo viņš ar viduslaiku starpniecību pievēršas mūsdienu problēmām, un, iespējams, tieši šī iemesla dēļ viņam ir tik daudz lasītāju visā pasaulē. Šis skatījums ir zinātnē balstīta viduslaiku subjektīvā interpretācija. Tāda ir katram no mums. Tā ir atbilde uz jautājumu par subjektivitāti.

---

3 Barbara W. Tuchman (1979). *A Distant Mirror: The Calamitous 14th Century*. New York: Ballantine Books.

4 Barbara W. Tuchman (1984). *The March of Folly: From Troy to Vietnam*. New York: Knopf and Random House.

E. E.: Vēsture – tas, kas ir bijis, tas, kas ir noticis, vai tas, ko mēs par to stāstām tagad?

I. M.: Tas, kas ir noticis, un tas, ko mēs par to stāstām tagad. Uz pagātni vienmēr skatāmies no mūsdienām, tāpēc arī skatījums visu laiku mainās. Katrs laiks priekšplānā izvirza citus jautājumus. Tas, kas vēsturē bija svarīgs un interesants pirms 100 vai 50 gadiem, tāds var vairs nebūt mūsdienās. Stāstot par vienu un to pašu notikumu vai pagātnes posmu, priekšplānā izvirzās citi aspekti. Jo mainās sabiedrība un mainās arī lietas, kas to interesē pagātnē. Sabiedrība ar vēsturnieku palīdzību uzdod pagātnei arvien jaunus jautājumus un meklē uz tiem atbildes.

E. E.: Vai ir iespējama universāla pasaules vai tikai Eiropas vēsture?

I. M.: Par universālo pasaules vēsturi – jājautā, kādēļ tā vajadzīga, ko konkrēti globālais skatījums dod? Pirms 20–30 gadiem globālā vēsture bija modē, un arī es ar to kādu laiku biju aizrāvies. Kad docēju universitātē, biju izstrādājis kursu "Pasaule ap 1000. gadu". Nodarbojoties ar labāk zināmo Eiropas vēsturi, šķita interesanti un kaut kādā ziņā lietderīgi zināt, kas tajā vai citā laikā notika citās pasaules daļās. Taču ne vairāk. Uztaustīt kaut kādu universālu mehānismu, kas nosaka, kā pasaule "tikšķēja" globālā mērogā, manuprāt, nav iespējams, tāda nav. Jo līdz interneta izgudrošanai atsevišķās pasaules daļas attīstījās izolēti, nepastāvēja visaptveroša globāla komunikācija.

Ar Eiropas vēsturi ir citādi. Te vienots, visaptverošs skatījums ir gan iespējams, gan svarīgs. Roberts Bārtlets (*Robert Bartlett*) 1993. gadā savu grāmatu *Making of Europe* sāka ar teikumu: *Europe is both a region and an idea*.[5] Un tālāk viņš raksta par to, ka sabiedrības un kultūras, kas ir pastāvējušas šajā Eirāzijas kontinenta rietumu daļā, vienmēr ir bijušas ļoti dažādas, un argumenti par labu tam, lai tās aplūkotu kā kaut ko vienotu, kā "eiropeisku", ir mainījušies no perioda uz periodu. Eiropa Bārtleta iezīmētajā telpā līdz 20. gadsimta 80. gadiem bija sašķelta, un bija svarīgi parādīt vienotību, tieši vērtību vienotību arī vēsturiski. Atklājās, ka rietumeiropieši maz zināja par austrumeiropiešiem un otrādi. Arī Normans Deiviss (*Norman Davies*) sekmīgi aplūko Eiropas vēsturi kā vienotu veselumu. Vecās un jaunās Eiropas integrācija turpinās, bez vēsturiskā pamata apzināšanās tā nez vai ir iespējama. Visaptverošai Eiropas vēsturei, manuprāt, ir labākas perspektīvas nekā globālas pasaules vēstures apkopošanas centieniem.

E. E.: Vēstures teorijai pievērsušies gana daudzi medievisti. Kā Jūsu priekšstatus par vēsturi kā zinātni ietekmē laika periods, kura izpētei esat primāri pievērsies?

---

5 Robert Bartlett (1993). *The Making of Europe: Conquest, Colonization and Cultural Change, 950–1350*. London: Allen Lane, p. 1.

I. M.: Esmu pieradis pie tā, ka viduslaiku pētniecībā jādarbojas ar nelielu avotu klāstu. Reizēm saglabājušās ļoti nedaudzas rakstiskas liecības, ir veseli reģioni un periodi – gadu desmitiem ilgi –, par kuriem avotu nav vispār vai tie ir tikai daži, un nevar pārbaudīt tajos rakstīto. Informācija var būt netieša un nepilnīga. Šis apstāklis noved pie tā, ka medievistam jāstrādā ļoti skrupulozi – lielākā daļa puzles gabaliņu ir pazuduši. Teorētiskā līmenī tas nozīmē, ka visbiežāk ir darīšana ar neliela apjoma tekstiem un maz avotiem. Var kaut ko paņemt klāt no citu zinātnes jomu piedāvātā, bet tas nav iespējams visos gadījumos. Jaunāko laiku vēsturē šai ziņā ir pavisam citas iespējas. Var būt tā, ka avotu klāsts par tēmu var būt tik liels, ka ir grūti atlasīt reprezentatīvākos. Līdz ar to teorētiskā līmenī izvirzās pavisam citas problēmas – kā atlasīt, kā sintezēt, kā atšķirt svarīgāko no mazāk svarīgā.

E. E.: Tomēr daudzi vēsturi mēdz uztvert arī kā patriotiskās audzināšanas pamatu. To izmanto, lai nostiprinātu kopienas identitāti un arī lai radītu ienaidnieka tēlu un kādam uzspiestu kolektīvo atbildību par kādiem pagātnes notikumiem. Gan viena, gan otra pieeja prasa ļoti selektīvu attieksmi, kā rezultātā atsevišķas sabiedrības grupas izvēlas ignorēt atsevišķus sensitīvus jautājumus vēsturē. Reizēm šķiet, ka mēs ar saviem kaimiņiem dzīvojam katrs savā paralēlā dimensijā.

I. M.: Ja uz vēsturi sāk skatīties tā, tad tā pārstāj būt zinātne un nonāk politikas un ideoloģijas laukā. Ja vēsture aiziet politikas pavadā, tad tā kļūst par argumentu piegādātāju politiķiem ideoloģiskajās cīņās. Tas arī noved pie selektīvās pieejas, kas ietverta jautājumā. Vēstures un politikas attiecības ir sensitīvs jautājums visās sabiedrībās. Ilustrācijai – mēģinājumi politizēt vēsturi bija konflikta pamatā savulaik plaši izvērstajās diskusijās par Latvijas vēstures kā atsevišķa priekšmeta mācīšanu skolās.

E. E.: Vēsturnieki saskaras ar gana sarežģītiem uzdevumiem – ne vien atrast un atlasīt nepieciešamos avotus, bet arī uzstādīt vajadzīgos jautājumus, kā arī atrast ceļu avotos atrodamā skaidrošanai jeb interpretācijai. Turklāt gana daudz informācijas ir arī ārpus konkrētos avotos tieši un skaidri rakstītā. Kādi, Jūsuprāt, ir lielākie izaicinājumi vēsturniekiem un kādi ir viņu uzdevumi?

I. M.: Lasīt avotus "pret spalvu", strādāt ne tikai ar to, kas ir rakstīts, bet arī to, kas ir noklusēts, un saprast, kāpēc konkrētajos avotos tie vai citi notikumi, personas vai lietas nav pieminēti. Šajā jautājumā nozīmīgs ir Annāļu skolas veiktais apvērsums.[6] Ārkārtīgi lietderīgi ir paskatīties šo vēsturnieku piedāvāto jauno vēstures avota koncepciju. Latvijas vēsturē šīs iespējas tikpat kā nav izmantotas.

6 Skat. vairāk Peter Burke (1990). *The French Historical Revolution. The 'Annales' School 1929–89*. Stanford: Stanford University Press; arī atkārtoto papildināto izdevumu *The French Historical Revolution. The 'Annales' School 1929–2014*. Cambridge and Malden: Polity Press, 2015.

E. E.: Reizēm no vēsturniekiem prasa prognozes. Un nereti vēsturnieki tādas arī cenšas sniegt, tostarp kaut kādā mērā atsperoties sabiedrības evolūcijas teoriju atziņās. Vai, Jūsuprāt, vēsture dod iespēju "mācīties no tās, lai nepieļautu pagātnes kļūdas"? Vai mēs varam iezīmēt kādu vektoru vēstures gaitā?

I. M.: Ilgus gadus nodarbojoties ar vēsturi, arvien vairāk sliecos domāt, ka vēstures zinātnē universāli likumi neeksistē. Daudzi, piemēram, Viko, Markss, Vipers, Toinbijs, ir mēģinājuši saskatīt vispārējas likumsakarības, bet mani viņu argumentācija nepārliecina. Vēsture katrā tās konkrētajā izpausmē ir specifisku unikālu variantu summa. Likumsakarību nav, līdz ar to arī neviens nevar prognozēt vēstures attīstības gaitu, kādā virzienā tā aizies rīt vai parīt. Tāpēc vēsturi es pamatā uztveru kā aprakstošu zinātni. Interesanti lasītājam kļūst tad, ja ir labs stāsts.

E. E.: Vai vēsturniekam ir jābūt arī filozofam? Kāda ir vēstures teorijas un filozofijas vieta vēsturnieka ikdienas darbā?

I. M.: Ja vēsturniekam ir filozofisks virsmērķis, tad tas ir labi. Cik lielā mērā tas ietekmē ikdienas darbu, ir atkarīgs gan no pētāmās tēmas rakstura, gan pētnieka vai pētnieces interesēm. Vienam nepieciešamība pēc vispārinājumiem un teorētiskā pamata būs vairāk, citam mazāk izteikta. Skaidrs, ka visi nevar strādāt viena koncepta ietvaros kā Padomju Savienībā. Taču plašākas diskusijas, nemaz nerunājot par strīdiem, par vēstures zinātnes teorētiskajiem jautājumiem Latvijā mūsdienās nenotiek. Pilnas slodzes pētnieku mums ir maz, kapacitāte nav pietiekama.

Filozofiskiem vispārinājumiem un teorētiskām diskusijām pietrūkst intelektuālās jaudas. Līdz nesenai pagātnei mūsu historiogrāfijā dominēja paradigma, kas balstījās uz 19. gadsimta pozitīvisma atziņām. Faktoloģijai tika piešķirta svarīgāka loma nekā teorijai, konceptualizācijai un cēloņsakarību noskaidrošanai. Turklāt teorētiskajā ziņā arī Rietumos vēstures zinātne piedzīvo krīzi, šobrīd nav spilgtu, spēcīgu strāvojumu, vēstures zinātne teorētiskajā ziņā ir visai sadrumstalota. Tas ceļu uz filozofiskiem un teorētiskiem vispārinājumiem nepadara vieglāku.

E. E.: Jums ir bijusi lieliska iespēja strādāt Rietumu akadēmiskajā vidē. Ko Jūsu novērojumi ļauj secināt – vai mūsu pieredze un zinātnes attīstības atšķirības padomju periodā un tā ietekmē rada kādas vēstures konceptualizēšanas atšķirības no pārējās Eiropas pieejas?

I. M.: Es runātu ne tik daudz par atšķirībām, cik atpalicību. Pusgadsimtu ilgušajā padomju okupācijas periodā līdz pat pagājušā gadsimta 80. gadu beigām vēstures izpētes gaita Latvijā pazaudēja saikni ar aktuālo pētniecību Eiropā. Pēc 1940. gada iepriekš dominējošais historiogrāfijas koncepts – skatījums uz vēsturi no latviešu tautas viedokļa – tika pārformatēts komunistiskās ideoloģijas garā,

sajaucot latviešu nacionālās vēstures tradīcijas ar padomju dogmatiskā marksisma nostādnēm par šķiru cīņu kā vēstures virzītājspēku, mūžseno latviešu un krievu tautas vēsturisko draudzību u. c.

Tikmēr Rietumos pēc Otrā pasaules kara nacionālais skatījums uz pagātni zaudēja aktualitāti – tur radošu pacēlumu piedzīvoja sociālā, ikdienas, mentalitāšu un dzimumu vēsture. Šīs pārmaiņas vēstures zinātni Latvijā tikpat kā neskāra. Mūsu vēsturnieki lielākoties negribēja, neprata vai neuzdrošinājās (visdrīzāk viss kopā) izlauzties ārpus historiogrāfijai uzspiestā padomiskā ietvara. Tiesa, padomju okupācijas laikā iznāca arī viens otrs vērtīgs pētījums par ideoloģiski un sociāli neitrālām tēmām, piemēram, agrāro, tirdzniecības un satiksmes vēsturi. Taču tie bija sava veida "nišas produkti" ar samērā šauru lasītāju loku, kas uz kopējo "oficiālo" sovetisko vēstures naratīvu neatstāja tikpat kā nekādu iespaidu.

Tikai 20. gadsimta 80. gados iepriekš noklusētā vai izkropļotā 20. gadsimta vēsture nonāca plašākas sabiedrības uzmanības centrā. Viduslaiki? Kaut kā *a priori* sabiedrībā tika pieņemts, ka ar viduslaikiem jau puslīdz viss ir kārtībā, ka tajā laikā tapušajos tekstos ir tikai pielikti daži Marksa vai Ļeņina citāti, kas būtiski neko nemaina. Patiesībā arī viduslaiku pētniecība piedzīvoja deformācijas un sovetizācija tai ir nodarījusi daudz ļauna.

Atjaunotajā neatkarīgajā Latvijā zinātnes politika, piešķirot līdzekļus humanitārajām zinātnēm, ilgu laiku kā vienīgās prioritātes atbalstīja Letoniku un nacionālās identitātes izpēti. Rezultātā 20. un 21. gadsimta mijā vairākus gadu desmitus vēstures pētījumos dominēja nacionālā tematika, ko viduslaiku gadījumā bija grūti saskaņot ar starptautiskās medievistikas aktuālajām tendencēm. Tikai pēdējā laikā projektu prasības ir mainījušās. Līdz ar paaudžu maiņu vēstures zinātne Latvijā iegūst arvien eiropeiskākus vaibstus un dziļāk integrējas Eiropas zinātnes telpā.

E. E.: Viens no mūsdienu ietekmīgākajiem vēsturniekiem pasaulē Juvāls Noass Harari (*Yuval Noah Harari*) ir aktīvi pievērsies mākslīgā intelekta radīto izaicinājumu izgaismošanai; vienlaikus pastāv arī teiciens, ka daudz bīstamāka par mākslīgā intelekta lomas pieaugumu ir dabiskā intelekta lomas mazināšanās. Kādas ir Jūsu domas un vērojumi par mūsdienu intelektuālās pasaules norisēm un izaicinājumiem?

I. M.: Mākslīgā un dabiskā intelekta attiecības, šķiet, arī būs galvenais izaicinājums, ar ko vēstures zinātnei nāksies nopietni saskarties jau pavisam drīz. Šobrīd esam jauna ceļa sākumā, un nav iespējams prognozēt, kā šī saskarsme ietekmēs vēstures izpēti, kā arī vēstures kā vienas no disciplīnām mācīšanu skolā un augstskolā. Turklāt mākslīgā intelekta attīstība arī nestāvēs uz vietas. Grūti prognozējams jautājums ir, vai nopietna satuvināšanās ar mākslīgo intelektu

mainīs vēstures kā zinātnes raksturu pašos pamatos. Vai tas būs palīgrīks pētniekam, vai arī pastāv briesmas, kas netieši izskan Jūsu jautājumā, ka tas varētu uzkundzēties dabīgajam intelektam. Mākslīgais intelekts, vismaz pagaidām, nespēj uzņemties patstāvīga vēstures pētnieka lomu, lai gan ir spējīgs vēsturnieku darba rezultātus pārvērst stāstos. Nākotne rādīs, kuri no tiem būs pieprasītāki – dabiskā vai mākslīgā intelekta radītie.

THE PRESENCE OF MIDDLE AGES. AN ACADEMIC CONVERSATION ABOUT HISTORY-WRITING, MIDDLE AGES AND HISTORY-WRITING IN THE MIDDLE AGES

Edgars Engīzers, Ilgvars Misāns

Summary

This publication continues a series of academic conversations among Latvian historians on the philosophy and theory of history-writing. The discussion particularly highlights the influence of medievalists and medieval history on the development of historical thought and guides the reader from the study of the Middle Ages to medieval historical writing and historiography itself.

A significant part of contemporary public debate concerns the relationship between different historical periods. Since history serves as a tool for understanding present-day realities, all historical periods are equally important. Nevertheless, many of the foundations of Western civilization were laid during the Middle Ages: networks of cities and roads connecting them, universities, financial institutions, and parliamentary traditions, etc. Equally important are the roles of the Church and religion in shaping European society and fostering a sense of European unity, while reminding us of the importance of preserving cultural diversity. Even our modern understanding of time is rooted in the medieval invention of the mechanical clock.

Why did these innovations become possible? During the Middle Ages, people relearned how to collect, organise, and transmit knowledge. Latin functioned as a common language of learning, while networks of universities, scholasticism, and formal logic established principles of critical inquiry that later contributed to the rise of rationalism in the Early Modern period.

Medieval historical writing was marked by a significant duality. On the one hand, history was understood as the result of human actions; on the other, it was simultaneously regarded as the manifestation of God's will, and therefore as something sacred. Historical writing sought both to reveal divine providence and to create knowledge about the past, making it part of the present. In the medieval worldview, the past did not exist separately from the present; rather, it was perceived as the beginning and foundation of the present.

The emergence of Latvian historiography was strongly influenced by nationalist ideas. History came to be viewed from the perspective of Latvians, often in opposition to historical interpretations previously developed by Baltic German scholars. Political and ideological debates were consequently transferred into the key concepts of historical writing. This process also fostered the idea of antagonism between different ethnic groups in the Middle Ages. Contemporary scholarship, however, criticises such interpretations,

as there is little evidence that people were strongly conscious of ethnic identities before the Protestant Reformation. Moreover, these concepts largely excluded local populations belonging to social estates other than the peasantry.

It is also important to note that, although globalisation has influenced history-writing, historians still have many opportunities to provide convincing explanations of European history, whereas constructing a truly global history remains considerably more difficult. Before the advent of the internet, different regions of the world developed largely independently, despite expanding trade networks and the partial globalisation of political power during the age of colonialism.

One of the major contemporary challenges is the construction of an inclusive European history. Historians continue to grapple with divisions in historical knowledge inherited from the Cold War, which separated understandings of different European regions. Overcoming these divisions is essential for fostering a shared understanding of Europe's past and for strengthening a common European identity today.

Historians face numerous challenges beyond insufficient funding. It is particularly important to recognise that medieval – and indeed all historical – processes should not be evaluated solely according to contemporary moral and ethical standards. Such an approach risks distorting historical realities rather than explaining them.

Medieval studies teach scholars how to work with a limited body of sources. This contrasts with modern history, where the principal challenge often lies in selecting from an overwhelming abundance of material. One lesson medievalists can offer their colleagues is the importance of reading sources critically and against the grain – not only paying attention to what is written, but also to what remains unsaid.

As for contemporary challenges, historiography, like all social sciences and humanities disciplines, must confront both the opportunities and the misuse of new technologies, as well as the broader question of how intelligence, creativity, and artificial intelligence should interact. Nevertheless, as in the past, there will continue to be competition for audiences and a constant effort to produce historical narratives that are more accurate, more truthful, and more engaging.

© 2026 Edgars Engīzers, Ilgvars Misāns, Latvijas Universitāte
Raksts publicēts brīvpieejā saskaņā ar Creative Commons
Attiecinājuma-Nekomerciāls 4.0 Starptautisko licenci (CC BY-NC 4.0)
This is an open access article licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0
International License (CC BY-NC 4.0) (https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)